

AZ 1809. ÉVI NEMESI FELKELÉS EGÉSZSÉGÜGYE

BÁRÁNY LÁSZLÓ

A szerző, dr. Bárány László (1892—1986) kiváló tudós tanárától, Varga Ottótól tanulta a történelem szeretetét a Werbőczy Gimnáziumban. Jogot végzett, majd tartalékos tüzértisztként végigharcolta az első világháborút. Érdeklődése ekkor fordult a hadtörténet irányába. A háború után székesfővárosi tisztviselőként dolgozott. 1937-től a Közegészségügyi Ügyosztály helyettes vezetője volt, míg előbb a nyilasok, majd a kommunisták el nem mozdították állásából. Nyugdíjas éveiben folytatta történelmi kutatásait. Monográfiát írt Ferenc császár koráról, a Napóleon elleni hat magyar nemesi felkelésről (insurrekcióról) *A francia háborúk és Magyarország 1797—1815* címmel. Az alábbi közlemény e kéziratos munka egyik fejezete.

Az 1809. esztendei, IV. felkelés egészségügyi berendezkedésére *Eckstein Ferenc*, a pesti egyetem orvosi karának sebészettanára készített tervezetet a nádor felhívására, a felkelés létesítendő kórházai részére, a sorhad egészségügyi előírásainak szem előtt tartásával. Az elfogadott javaslat szerint a felkelők betegeit és sebesültjeit a fiók- vagy „repülő” kórházaknak kellett felvenniük, ezért, amennyire csak lehetett, közvetlenül a sereg mögé települtek. A sebesülteket elsősegéllyel látta el a fiókkórház, majd a szállítható betegeket és sebesülteket nyomban továbbította az anyakórháznak, hogy csekély számú (1 — 300) ágyainak kétharmad része készen állhasson újabb betegek befogadására. A tervezet a kórház berendezéséről, felszereléséről, személyzetéről, a betegek ellátásáról részletesen rendelkezett.¹

Hasonlóképpen a kórházi gyógyszerterről is, amely a szükséges gyógyszereket Bécsből kapta. Az üritőszékek elhelyezéséről és tisztán tartásáról, a betegszobák takarításáról, levegőjének tisztításáról és cseréjéről szintűgy rendelkezett. Pápan a *Miseri-rend* kórházában állították fel az első hadikórházat, amely a pápai harcok során elsőként sebbe esett felkelőket látta el. A környékbeli harcokból mind több és több sebesültet hoztak ide. Ahogy azonban a harcok a várost megközelítették, a kórház felmálházott és a lakosok egy részével együtt Móra költözött, eltérően attól a parancstól, hogy minden körülmények között helyén kell maradnia. A miseriek ezután a *Benedek-rend* kórházában állítottak fel hadikórházat a felkelőknek. *Zsoldos János*, a város orvosa gyűjtötte maga köré orvos barátait, akik megígérték neki, hogy ha szükség lesz rájuk, bekapcsolódnak majd a gyógyító munkába. A kórházat orvosokkal így már ellátták volna, csak tépésről és kötszerekről nem gondoskodott senki. De segített a gondon egy francia kórház, amely betelepült az ő helyükre, s így a magyar orvosokat felmentette a szolgálat alól. Június 13-ára azonban a francia intézmény teendői olyannyira megsokasodtak, hogy visszahívták őket. A klastromban berendezett kórház betegeit 16-áig rekvirálások útján élelmezték, 18-án már a franciák vették át a rekvi-

¹ Országos Levéltár, *Archivum Palatinale ad Josephum*, N° 22. *Insurrectionalia Secrata* (1797—1810).

rálás gondjait, s ők élmezteék az összes kórházat. Minden betegnek naponta 1 font húst kellett kapnia, amelyet levesnek készítettek el, s levében szolgáltak fel reggel 9 és délután 4 órákor. Zsoldos lett a kórház orvosfőnöke, s a szolgabírákkal szereztette be naponta az ételmet. A megye *Inszurrekcionális Bizottsága* rendelt be megyebeli orvosokat kórházi szolgálatra. A sebészeti teendőket két miskolci mester és egy Miseri-rendi szerzetes orvos látta el.

Júniusban a kórházba hoztak 278 francia és 812 osztrák katonát. A franciák nem vezettek betegnyilvántartást. Nem jegyezték fel sem a behozottak, sem az elszállítottak nevét. A műtéteket, a csonkolásokat a várbeli, urasági kastélyban berendezett francia tiszti kórházban végezte két ügyes francia sebészorvos. Június 25-e után kezdték a fogoly tiszteket szerződés szerint napi 1 forintért, szolgálkat 40 krajcárért ellátni a francia kórházak. A pápai ispotályba özönével jöttek a betegek, és ugyanolyan mértékben szállították is el őket. A francia kórháznak 30-án el kellett távoznia. Zsoldos adott nekik valahány ágyat és némi fehérneműt. Éjjel vonultak el a franciák, visszahagyva csonkolt betegeiket, akik az osztrák csonkoltakkal együtt 102-en voltak. Amikor a francia kórház emberei értesültek a magyarok Keszthelyre való visszavonulásáról, nagy lótás-futás keletkezett, és akiket csak tudtak, nyomban továbbítottak a pápai francia kórházakból, amelyekben június 12-étől július 1-jéig 1900 francia katonát, 85 francia tisztet, továbbá 1924 osztrák katonát és 5 osztrák tisztet láttak el és ápoltak.

Július 2-án *Hohenzollern-dragonosok* érkeztek a városba, és a kórházakban visszahagyott francia betegeket bántalmazták. *Ayette* generálist kítaszították ágyából és kítüntetéseit elrabolták. Zsoldos orvostársaival 7-én felkutatta a környék falvaiban sínylődő betegeket és beszállította őket a város kórházába, amelynek anyagi gondjai egyre súlyosbodtak. Pénzüik nem volt, szerezni sem tudtak, s így szükségleteiket hitelbe kellett beszerezniük. Amikor a hitelezők bizalma elfogyott, a források kiapadtak, olyannyira, hogy a betegek alatti szalmát sem tudták már megújítani. A megyei bizottság 17-én a miseriek rendházában létrehozta a *Szent Ilona* kórházat, majd a Benedek-rend kórházát is meg kellett nyitnia az újabb betegek előtt. A járőrharokban megsebesült *Frimont*- és *Ott*-huszárokat csak elsősegélyben tudták részesíteni, és tovább kellett küldeniük őket. (...) 26-ától kezdődően a miseriek kórházában visszahagyott betegek állami ellátásba kerültek. Június 12-étől a pápai kórház öt épületében 3974 sebesültet és 1115 beteget ápoltak. 1810. január 14-én a kórház betegeit a megye Zsoldos és *Zininger* orvosok gondozására bízta február 28-áig — ingyenesen. Akkor 9 gyógyultat elbocsátottak, míg az időközben elhunyt hat beteg eltemetéséről gondoskodtak. Decemberben Zsoldos ismét arról kapott híreket, hogy a hazavonuló katonák közül sokan dőltek ki a sorból, s ezek a környékbeli falvakban sínylődnek. Két orvostársával járták be a falvakat, 291 beteget találtak, akik mellé falubeli ápolókat adtak. Ily módon 248-an gyógyultan távozhattak haza, 43-an azonban meghaltak. Ajka községben 38 beteget és 3 halottat találtak. Minthogy a falu zsúfolásig tömve volt beszállásolt katonákkal, Zsoldos intézkedett, hogy ezeket más községekbe helyezték át, és egynéhány napra zár alá is vettette a községet. Önfeláldozó munkájáért császárijától virágcsokrot kapott ajándékba, amelyen egy 12 aranyat érő császári érme függött, az előző s a mostani hadjárat alatt tanúsított helytállása jutalmául.

A kötelességük teljesítése közben fellépett kórházi láz megölte Mészáros Gábor seborvos-mestert és a kórház öt beteggyámját, akik 14 árvát hagytak hátra. Az 1810-ben a komáromi kórházból „gyógyultan” elbocsátott betegek közül út közben sokan dőltek ki és keres-

tek menedéket a falvak jószívű lakóinál. Ezeket is összeszedette Zsoldos, és *Bezerédy Ignác* tartotta őket és látta el zsolddal a magáéból, császára helyett, aki csak addig szerette katonáit, amíg hasznukat vehette. Zsoldos elmondta, hogy a sebesültek sebeit langyos vízbe elegyített kevés kámforos égetett szesszel tisztogatták.²

Eckstein Ferenc, a felkelők kórházainak szervezője és legfőbb egészségügyi felügyelője 1809. május 7-én kapta a nádortól kinevezését e kórházak felügyelő főorvosává. Elkészítette az intézmény szabályzatát, amely egyben szolgálati utasítás is volt; kinevezte, illetve alkalmazta a kórházak személyzetét, gondoskodott a felszerelési tárgyak és a gyógyszerek beszerzéséről is. Győrben kellett felállítania a legelső ispotályt, hogy május 22-én befogadhasson 300 beteget, akiket azonban már 24-én Bábólnára kellett szállítani, mert az ellenség Győr felé közeledett. Az új helyen 500 beteg részére készült férőhely az irodákban, az üres magtárakban és az istállókban. Egy másik, alkalmoszerűen felállított kórházat Győrből a Benedek-rend kismegyeri majorjának csűrjébe kellett áthelyezni. Bábolna később az ellenség kezére került. Akkor már nem volt beteg a kórházban, de a felszerelési tárgyak közül alig néhányat lehetett megmenteni. A kismegyeri kórház betegeivel, orvosaival együtt fogásba esett. Orvosi személyzetét és gondnokát egynéhány nap múltán szabadon engedték.

A pápai és a móri ispotályról már szóltunk. A pálosok Mária-Családon, Bars megye határában gazdátlanul, üresen álló rendházában is berendeztetett Eckstein egy 300 ágyas kórházat, és az épületet is rendbe hozatta. Mindez készen állt június 15-ére. Nyitrán és Mária-Nosztrán is létesített Eckstein kiegészítő kórházat. A győri csata után Komáromban is nyitnia kellett egyet, amely azonban csupán ötven beteget tudott befogadni. Amikor a hadjárat derekán a betegek és a sebesültek száma ijesztően megnőtt, Pesten, az orvosi fakultáción is fel kellett állítani egy 250 férőhelyes kórházat. Hasonló létesült Esztergomban és Bodajkon is.

A felkelők tábori egészségügyi szolgálatának 4 előfogatra szerszámmal ellátott szekér és 16 ló állt rendelkezésére. A felkelés szétosztatása után visszamaradt gyógyszereket adóslévelek ellenében a polgári gyógyszeráraknak adták át. Azokban a repülő kórházakban, amelyek udvarán lombsátrakat is készítettek, a sátrakban a személyzet hált, az épületek helyiségeit pedig a betegeknek engedték át.

Az orvosi testület 16 sebészfőorvosból, 61 alorvosból és 25 gyakornok orvosból állt. A kórházakban dühöngő fertőző betegségek áldozatává lett orvosok helyére 7 alorvost és 2 gyakornok orvost kellett alkalmazni. A rendet katonai őrség tartotta fenn. Az igazgató főorvos fizetése havi 360 Ft, 4 kenyér és 6 lóporció volt. A törzsorvos 180 Ft, 3 kenyér és 4 lóporció, a főorvos 60, az alorvos 45 Ft fizetést kapott. Eckstein könyv alakban is megjelentetett, latin nyelvű jelentésében részletesen felsorolja a felszerelési tárgyakat, a különféle munkakörü végleges és ideiglenes személyzet feladatkörét, a betegnyilvántartás, a gyógyszerkimutatás mintáját, a betegek étrendjét, a betegszobák takarításának és a levegő tisztán tartásának feladatait, a fertőző betegek elkülönítését, a közülük elhunytakkal kapcsolatos eljárást, a betegszállítás lebonyolításának rendjét, a pénzellátás, a számadások és az ügyvitel rendjét. A jelentésben Eckstein beszámol róla, hogy a sebesültek már felépülésük után kapták meg azt a bizonyos „kórházi lázat”, amelynek sok halálos áldozata lett még az egészségügyi személyzet körében is. Ez az ismeretlen betegség, amely előtt tehetetlenül állt

² Zsoldos János: A frantziák Pápan, vagyis a pápai 1809—1810 esztendőbeli polgári ispotályok leírása. *Tudományos Gyűjtemény* 1817, XI. 47—76.

az orvosi tudomány, ha elmégedt, „rothasztó tífuszt” okozott, amely majdnem minden esetben halállal végződött.

Eckstein jelentése kimutatja, hogy melyik kórház hány beteget ápol. A kimutatás szerint a betegek száma 6258 volt, de ebben a felkelők kórházaiba gyógykezelésre bejáró polgári személyek is szerepelnek. Az ápoltak megoszlása a jelentés XX. táblázata szerint a következő. A gyalogságból 207 sebesült, 907 beteg, közöttük 19 tiszt; a lovasságból 136 sebesült, 2319 beteg. Rokkanttá vált 2, a felkelőkhöz beosztott sorhadi tüzér és 200 felkelő. A sorhad lovasai közül a felkelők kórházában ápoltak 6 sebesültet és 31 beteget. Az ellenség sebesültjeinek száma ugyanott 8, betegeié 4. Az egészségügyiek közül 268-an szorultak ápolásra. A XXI. táblázat adatai szerint lábadozó volt 1035 lovas és 2182 gyalogos. Meghalt közülük 71, ill. 270. Lőtt sebbel került a kórházakba 167 fő, akik közül 35 meghalt. A jelentés kitér arra is, hogy az épületek kórházi célokra való átalakítása 396 743 Ft-ba került. Egy beteg egy napi ápolására 2 Ft 27 kr-t fordított az országos felkelőpénztár. Ha azonban a kórházak létesítési, felszerelési és fenntartási költségeit is figyelembe vesszük, egyetlen napi ápolás 69 Ft-jába került a köznek. A hadjárat befejeztével a felszerelésből elégették az eladhatatlan, rozoga, fertőzött tárgyakat. Az elraktározásra érdemesnek ítélteték Mária-Nosztrára szállították, s ott őrizték felügyelet és Eckstein ellenőrzése mellett. Az értékesíthető tárgyak kótyavetyére kerültek.³

Valdetz seborvos jelentette a Pest megyei Bizottságnak, hogy a ceglédi tábori kórházban nincsen sem orvos, sem gyógyszer, s a „kórház” betegei a lakosokhoz beszállásoltan sínylődnék. Július 10-én szüntették meg ezt a különös intézményt, úgy, hogy betegeit a nagykőrösi és a kecskeméti laktanyák istállóiba helyezték át, a lovak egyidejű kitelepítésével.⁴

A Pest megyei lovasezred orvosa, Retteg (akinek a nevét írnoikai Retekre magyarosították) jelentette írnoka útján a bizottságnak, hogy 25 betege meggyógyult, s hazabocsátotta őket. A bizottság a szolgabírákkal visszaküldette a gyógyultakat Soroksárra, eloszlátván azt a félreértést, mintha szolgálatukból máris szabadultak volna.⁵ A lovasezred törzsorvosa 5 sebesültet talált további szolgálatra alkalmatlannak. Ezeket az invalidusokat 8 Ft végkielégítéssel hazabocsátották Soroksárról, de ezt az összeget is beszédtek nemesi szállítóiktól. Ekkortájt helyezték át Kecskemétre egynéhány szekérre való beteget és sebesültet. A szekerek egynapi késéssel álltak elő, s a betegek addig élelem nélkül várakoztak. A bizottság az illetékes szolgabíróra bízta az eset kivizsgálását, azzal, hogy ha bűnöst talál, „büntessen érdeme szerint”.⁶

Könnyen elképzelhető, hogy a vidék polgári orvosai nem siettek kórházi kartársaik segítségére, csakis akkor, amikor a Pest megyei Bizottság azzal fenyegetőzött, hogy örökre el fogják tiltani őket a praxistól, ha nem térnek jobb belátásra. Ahol két seborvos is van egy járásban, az egyiknek be kell költöznie a városba, hogy segíthessen az ottani katonai ispótyába osztott orvosnak. Amely városban polgári kórház is van, az ott alkalmazott orvosok

³ Eckstein Ferenc orvosi jelentése a IV. felkelés után: *Relatio officiosa generalis de nosocomiis pro nobili insurgente militia Hungaria etc.* Buda, 1810.

⁴ Pest megyei Levéltár, *Insurrect. Fasc.* (XI—XII.) 1814. N° 208.

⁵ Uo. N° 422.

⁶ Uo. N° 690.

fele részének váltogatva kell szolgálatot teljesítenie kisegítésképpen a katonai kórházban.⁷ A Helytartó Tanács kórházi célokra igénybe vette a pesti Nagykaszárnya alagsori helyiségeit, amelyeket az Ausztriából ide menekült tiszti és altiszti családok laktak. A menekülteknek a következő tanácsot adta: béreljenek közösen hajót, költözzenek azon Kalocsára, s ott nézzenek új szállás után.⁸ Könnyebb volt a dolga a Pest megyei Bizottságnak, mert tanács helyett utasításokat adhatott. Például a szolgabíráknak a győri csata után azt, hogy a járárukban lakó földbirtokosokkal csináltassanak tépést, adassanak kötszernek alkalmas vásznat, s ezt az ajándékot küldjék fel sürgősen Komáromba, a Pest megyei zászlóalj sebesültjeinek.⁹

Vácott nem állt megfelelő mennyiségű fuvar a Pestre szállítandó betegek és sebesültek rendelkezésére, ezért szerződtek Horner és Zierer hajósgazdákkal, hogy október 17-étől kezdve szállítsák őket Pestre. Amint megkezdődött ez a vízi szállítás, olyan hírek kaptak kaszárnya, hogy a hajókon elhunytak tetemét a hajóslegények egyszerűen bedobják a Dunába. A bizottság az ügy kivizsgálását a Solti járás főszolgabírójára bízta.¹⁰

A tartományi biztosság főigazgatója nagynak találta az elhalálozott, tengelyen szállított betegek számát. Véleménye szerint azért volt ilyen mértékű a halálozás, mert a községek csak nagy késedelemmel váltják az előfogatokat és állítják ki az új fogatokat. A Pest megyei Bizottság rámutatott, hogy ha vannak késedelmek az előfogatok kiállításában, annak oka az, hogy a községek késedelmesen kapják meg az erre vonatkozó igényléseket. De valójában a baj fő oka, hogy a kórházak felállításáról nem gondoskodtak idejében azok, akiknek ez kötelessége lett volna. A másik ok az, hogy a betegeket orvosi vizsgálat, engedély, gyógyszer és élelem nélkül indították útnak oly módon, hogy hideg, esős őszi időn a katonák lázas testét sem takaró, sem ruha nem védte. Ez a gyakori halálesetek oka, és nem a fogatok késedelmes előállítása. A vízi úton szállítottak között is sok a halott, pedig a hajón nem kell előfogatokra várakozniuk a betegeknek.¹¹

Vecses községet felmentették a beszállásolás alól, mert ott ijesztően nőtt a megbetegedések száma. Végre december 4-én a nádor elrendelte, hogy a stációkon, ott, ahol előfogatokat szoktak váltani, orvosok vizsgálják meg a katonákat, és akiket betegnek találnak, azokat a szolgabírák által létesítendő betegszobákban helyezték el és szállíthatóságukig tartásuk vissza. Az országos felkelői pénztár terhére orvosi kezeléssel és gyógyszerrel is el kell látni őket.¹² Az innen kikerültek keresőképtelenek voltak, roppant legyengült állapotban, ezért *Somogyi Antal* főszolgabírónak egy Pest megyei járásban 207 Ft-ot sikerült gyűjtenie a rokkantak megsegítésére. *Szeles Gábor* kapitánnyal sokan adakoztak a szerencsétlenül járt „háború koldusainak” a megsegítésére. A Pest megyei Bizottság jegyzőkönyvében így emlékezik meg háládatos szavakkal a háború halottairól: „Azon All Tisztek és Köz Vitézek, mellyek az ütközetek alkalmatosságával halva maradtak...” Még a nevüket sem sorolja fel a jegyzőkönyv, pedig nem voltak olyan nagyon sokan. Heten kaptak halálos lövést, ketten haltak meg sebeikben a kórházi ágyon, és hárman tűntek el az ütközet forgatagában. — *Ilgó*

⁷ Uo. N° 700.

⁸ Uo. N° 705.

⁹ Uo. N° 751.

¹⁰ Uo. N° 771.

¹¹ Uo. N° 1026 és 1156.

¹² Uo. N° 1112.

József Szemere táblabíró úr helyett ült fel 150 Ft-ért, 8 font rozsért, 2 font búzáért, s végül 5 négyeszőgöl kukoricaföld egy esztendei terméséért. Híven teljesítette a kötelességét, meghalt százötven forint vérdíjért, amelyből csak hatvanötöt kapott előlegül kézhez. Szemere úr nem akarta kifizetni a hátralékot, mert alighanem azt tartotta a közmondással: Oda a gyerek, oda a komaság... Asszonyának szerencsére kezében volt a táblabíró úr kötelezvénye, amelyet szorultságában adott, s így a bizottság közbelépésére fizetnie kellett.¹³

A győri csata után a francia és a hazai kórházak valósággal ontották a halotti leveleket. Az elhunyt felkelők után visszamaradt 159 csákó, 81 tarsoly, 158 borjúbőr hátitáska, 179 köpeny és számos egyéb felszerelési tárgy, amelyet Pest megye adatott, és 3101 Ft-ot vett be értük.

A nádor összehívatta Pest megyében a felkelés rokkantjait és az elesettek után maradt özvegyeket, hogy 50, 100 vagy 200 forinttal ajándékozzon meg közülük egyeseket. Három rokkantnak és egy özvegynek napi 24 krajcár kétszeres zsoldot adatott, s úgy határozott, hogy négy rokkant, illetve fogságba esett felkelőnek és családjának további intézkedésig folyósíttatja a zsoldot.¹⁴

(...) 1817-ben került arra sor, hogy azok a rokkantak, akik ezt az évet megérték, 50, 60, illetve 90 Ft-os rokkantsági nyugdíjban, özvegyi vagy árvaellátásban részesülhettek.¹⁵ Prónay jelentette, hogy Pest megye lovasezredének 2 első, 1 másodosztályú kapitánya, 1 főhadnagya, 6 káplárja s 11 közvitéze esett sebbe a csatározások folyamán. Rokkanttá vált 3 káplár és 13 közvitéz, akiket a bizottság a „Tekintetes Vár Megyének bölts rendelkezése szerént elbocsátott” — tanúsítja a jegyzőkönyvi feljegyzés.

Vécsey Mihály, Somogy megyei főszolgabíró augusztus 25-én jelentette megyéje Bizottságának, hogy egy sorhadbeli őrnaggyal és egy törzsorvossal érkezett Marcaliba, ahol az uraság tehénistállóját kellett azonnal kiüríteniük és a következő napra 200 beteget befogadó kórházzá berendezniük.¹⁶

A háborúból hazatért katonák egy ma szövődményekkel terhes influenzaként ismert betegség kórokozójával fertőzték meg az átvonulási útvonalukba eső községeket, és ezeken keresztül az egész országot. Ezzel a nyavalyával talán a francia katonák fertőzték meg a sorhadat, s arról terjedhetett át a kór a felkelőkre. Tény, hogy a csapatok egyharmada esett át a betegségen. Ágynak dőlt a hercegprímás is, és egynéhány nap múltán meghalt. Megfertőződött maga a császárné is, aki fivérét, a hercegprímást ápolta. A betegség sok áldozatot követelt mind a katonaság, mind a polgári lakosság köréből. Volt olyan fertőzött község, ahol annyi egészséges ember sem maradt, hogy maga és közvetlen szomszédai jószágát ellássa.¹⁷ (...)

A katonai intézkedések nem voltak okvetlenül összhangban a járványügyi megfontolásokkal. Egy példa: a *Splényi-dandár* 6 zászlóalja annyira fertőzött volt és annyi betege lett, hogy eredeti helyéről, a fertőzés melegágyából parancsnokai Csákvárra meneteltették át,

¹³ Pest megyei Levéltár, *Insurr. Fasc.* (XI—XIII) 1810. 1074—2983.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Pest megyei Levéltár, *Insurr. Fasc.* (XI—XXII) 1817. 8—5—4559—269—4567.

¹⁶ Somogy megyei Levéltár, *II. Ins.* (VIII. iratcsomó) 12.

¹⁷ Pest megyei Levéltár, *Insurr. Fasc.* (XI—XIX) 1814.1W 933.

hogy azután üresen maradt helyükre a Hofmeister-brigád 5 egészséges zászlóalját telepíték.¹⁸

Végezetül lássuk a felkelők közül halálos sebet vagy betegséget kaptak számát ország-részenként:¹⁹

	Lovas	Gyalogos	Összesen
Dunán inneni	32	18	50
Dunántúli	22	86	108
Tizsántúli	17	110	127
Tiszán inneni		52	52
Mindösszesen	71	266	337

És hányan haltak meg a hadjárat alatt kapott betegségükben és sebeikben a sorhadban szolgált magyarok közül! Hányan pusztultak el az ütközetek nehéz perceiben, az elővéd-, a hátvédharcokban, a kétségbeesett ellentámadásokban, rohamokban, amikor mindig csak a magyar ezredeknek kellett helytállniuk! Akik a Habsburgok hatalmi tébolya szülte háborúkban elpusztultak, örökre elvesztek a magyarság számára, de elvesztek a fogságba esettek s az ellenséghez átszöktek is.

LÁSZLÓ BÁRÁNY

historian

Sajtó alá rendezte Bárány László dr.

H—1025 Budapest,

Krecsányi u. 20.

HUNGARY

¹⁸ I. H. von Beckers: Beitrag zum Geschichte der Insurrection im. J. 1809/10. Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára F. G. 1172.

¹⁹ Országos Levéltár, A. Pal. Jos., N° 22. *Insurrectionalia Secrata* (1797—1810).

SUMMARY

The author, László Bárány PhD (1921—1986), was an eminent researcher of military history. The present article—published and edited by his grandson—contains excerpts from his monograph "*The French Wars and Hungary in 1797–1815*".

Hungary, being a part of the Hapsburg Empire certainly took part in the Napoleonic wars on the Kaiser's side. Hungarian troops fought all over with revolutionary French armies and later with those of Napoleon in various campaigns throughout the wars. But military operations arrived on the Hungarian border only in 1809 when a division of the French Army invaded Hungary and the Hungarian nobility responded the attack by erecting an insurrectionist army of the noblemen which had not been called in for more than a century. The battle took place at Győr, not very far away from the Austrian borders, and the insurrectionist troops were quickly defeated, though the French army returned soon to Austria. The author concentrates on the health services of the Hungarian army, which produced an unexpectedly effective network. It was, prepared and organised according to the directives of the physician Ferenc Eckstein, professor of the University of Pest. The author based on interesting archival data reconstructs the medical history of this short war—including its financial aspects as well.